

METAFORE V DISKURZU O PODNEBNIH SPREMEMBAH V SLOVENSКИH, NEMŠKIH IN MADŽARSKIH MEDIJAH

MELANIJA LARISA FABČIČ¹, ELIZABETA BERNJAK¹

¹ Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija.

E-pošta: melanija.fabcic@um.si; ebernjak@gmail.com

Sprejeto

14. 12. 2022

Izdano

18. 8. 2023

DOPISNI AVTOR

melanija.fabcic@um.si

Povzetek Varovanje podnebja je v domačem in mednarodnem javnem razmišljanju postalo središče pozornosti že pred nevarno situacijo, ki jo je povzročil koronavirus. Virus in vojna v Ukrajini pa sta močno spremenila politično agendo in postavila varnostna vprašanja na prvo mesto, pred boj proti podnebnim spremembam. Globalno segrevanje in podnebne spremembe mnogi dojemajo kot znanstveno dokazano dejstvo, ki ga povzročajo številne človekove dejavnosti, podnebni skeptiki pa dvomijo o obstoju podnebnih sprememb in človekovem vplivu nanje. V prispevku obravnavamo diskurz o podnebnih spremembah v slovenskih, nemških in madžarskih medijih, fokus je na diskurznih akterjih s področja politike, znanosti in medijev. Zanima nas, kako so prikazane podnebne spremembe in kateri metaforični okvirji prevladujejo v poročanju o njih. Pri tem se naslanjamo na kognitivno teorijo metafore Lakoffa in Johnsona (1980) ter Steenov (2008) tridimenzionalni model metafore. Pri analizi diskurza se opiramo na metodo kritične analize diskurza (Fairclough in Wodak 1997, van Dijk 1999).

Ključne besede:

podnebne spremembe,
globalno segrevanje,
diskurz,
komunikacija,
mediji

1 Uvod

Ali obstajajo podnebne spremembe? To je vprašanje, o katerem se še pred desetimi ni veliko razpravljalo. Znanstvena razprava o tem je že zdavnaj zaključena: podnebne spremembe so dejstvo, nasprotniki se jim zaman trudijo nasprotovati - apokalipsa je pred vrati. In kaj je vzrok podnebnih sprememb? Klimatologi so mnenja, da na podnebne spremembe vpliva *človekova dejavnost: prekomerni izpusti* toplogrednih plinov (zlasti ogljikovega dioksida, ki nastaja pri zgorevanju fosilnih goriv) povzročajo dvig temperature Zemlje. Največji onesnaževalec podnebja je energetika, za tem promet, industrija, intenzivno poljedelstvo in živinoreja. Za dramatični dvig globalnih temperatur je odgovorna tudi poraba energije v gospodinjstvu in storitvenih dejavnostih ter uničevanje gozdov. Globalno segrevanje ima še druge razsežnosti, ki prav tako pospešujejo dvig temperature, npr. zaradi taljenja ledenih kap se zmanjšuje površina ledene plošče, ki odbija sončne žarke, zato Zemlja absorbira še več sončnega sevanja, kar še bolj segreva ozračje. Meja podnebnega pasu s stalnim ledom (permafrost) se vse bolj umika proti severu, iz odmrznjene zemlje se sprošča metan, ki pa je 23-krat močnejši toplogredni plin kot ogljikov dioksid¹. Globalno segrevanje je izraz za otoplitev Zemljine površine in površja kot posledice izpustov toplogrednih plinov zaradi uporabe fosilnih goriv in drugih človekovih dejavnosti, ki povečajo učinek tople grede². Zaradi vsega tega je temperatura Zemlje zdaj približno za 1 stopinjo višja kot je bila pred industrijsko revolucijo. To ima že zdaj resne posledice, toda da bi se izognili pravi katastrofi, je treba segrevanje vsekakor ustaviti pri 1,5 stopinje, a po možnosti čimprej. To pomeni, da imamo vsega 10 let časa, da občutno zmanjšamo naše emisije, sicer bo zaradi že nakopičenih toplogrednih plinov v ozračju in njihovih nadaljnjih učinkov, vse prepozno.

Kakšne posledice lahko pričakujemo zaradi podnebnih sprememb? Mnogi trdijo, da so se v zgodovini Zemlje že prej dogajale podnebne spremembe, tudi v času zgodovine človeštva. To je res, toda koncentracija ogljikovega dioksida v ozračju in temperaturne spremembe so bile skozi celotno človeško zgodovino razmeroma stabilne v primerjavi s hitrostjo in obsegom sedanjih sprememb.

¹ Vzroki podnebnih sprememb. Pridobljeno s https://climate.ec.europa.eu/climate-change/-causes-climate-change_sl

²Onesnaževanje ozračja. Pridobljeno s <https://kolednik.wordpress.com/onesnazevanje-ozracja/ucinek-tople-grede/>

Relativna stabilnost spreminjanja podnebja, ki se je izoblikovala po zadnji ledeni dobi, je omogočila nastanek in preživetje človeške civilizacije.

Dejansko zelo malo vemo o tedanjih življenjskih pogojih, ki so se korenito razlikovali od sedanjih klimatskih razmer, zato dejansko nimamo prave primerjave in plujemo v neznanih vodah. Vprašanje je, ali smo se sposobni prilagoditi tako spremenjenemu podnebjju, tudi s pridelovanjem hrane. Obstajajo pa zelo resni opozorilni znaki: s segrevanjem se topijo ledene kape, dviguje se gladina oceanov, kar bo ogrozilo habitate milijarde ljudi na obalnih območjih. Zmanjšuje se biotska raznovrstnost in pestrost vrst; nekateri raziskovalci govorijo celo o šestem valu izumrtja v zgodovini Zemlje (prim. Kolbert 2018). Z naraščanjem temperature postajajo ekstremni vremenski pojavi vse bolj značilni (vročinski valovi, suše, vse pogostejše padavine, obilno deževje, spremembe v porazdelitvi padavin, pogosti gozdni požari, viharji, orkani), nepredvidljivo vreme postaja vse bolj vsakdanje, normalno, zaradi česar je tudi življenje težje načrtovati. Na nekaterih območjih bo prišlo do trajnega pomanjkanja vode, kar bo marsikaj spremenilo na področju pridelovanja hrane. Pojavile se bodo bolezni, ki so bile prej neznanе. Zaradi vsega tega je neizogibno, da bodo velike množice ljudi zapuščale svoja stalna bivališča in se začele seliti v kraje, kjer so še dani boljši življenjski pogoji.

Kaj lahko pričakujemo? Zakaj naj bila 1,5 stopinj Celzija »dovoljena« meja? Kaj pomeni, če je ne prestopimo, in kaj, če jo prestopimo? Narava očitno ne prilagaja življenjskih pogojev na Zemlji Celzijeve lestvici. Meja poldruga stopinje, do katere lahko pustimo, da se Zemlja segreje (vendar bi bilo bolje, da segrevanje prej ustavimo), je le vsiljena, umetno označena točka. O tej točki, na ravni trenutnega vedenja, lahko rečemo, da so pod njo posledice podnebnih sprememb še relativno obvladljive, nad njo pa je treba računati z resnejšimi tveganji. Pomembno je razumeti, da prestopa meje ni mogoče opisati z metaforo »rob prepada«: s poldrugo stopinjo dosežemo rob brezna, nato pa, ko ga prečkamo, preprosto zgrmimo vanjo. Pri podnebnih spremembah gre za postopno slabšanje stanja, kar ima že zdaj globalne katastrofalne posledice. Povišanje temperature lahko povzroči, da se bodo podnebne razmere čedalje bolj poslabšale. Vendar pa ne moremo natančno določiti temperaturne meje, ko se bo zemeljski ekosistem na določeni točki sesul. In kje smo zdaj? Do zdaj se je temperatura dvignila približno za 1 stopinjo in bo še naprej naraščala za 0,1 stopinjo na desetletje. V tem je seveda veliko negotovosti. Lahko samo predvidevamo, da bo segrevanje čedalje hitrejše, če se bodo izpusti ogljikovega

dioksida tako nadaljevali ali celo povečevali. In s tem smo prišli do bistva vprašanja: sama temperatura še zdaleč ni dovolj, da bi ugotovili, kaj nas čaka. Podnebne spremembe, ki jih povzroča človek, so največja grožnja, s katero se sooča naš planet. Toda vse, kar potrebujemo za rešitev podnebja, je v naših rokah. Preprečevanje podnebnih sprememb se začne z zmanjševanjem emisij toplogrednih plinov: potrebujemo temeljito spremembo v proizvodnji in potrošnji energije in povečano rabo obnovljivih virov energije. Zato je treba čimprej ukrepati. Verjetno se nihče noče soočiti z nekajmetrskim dvigom gladine oceanov, z nekoč cvetočimi, zdaj puščavskimi območji, z dramatično zmanjšanimi možnostmi pridelovanja hrane, s sesutjem ekosistemov in s posledicami vsega tega, toda s porastom temperature to sploh niso nerealne alternative. Ta proces je mogoče zaustaviti. Veliko je odvisno od politikov in gospodarstvenikov, ki odločajo o ukrepih proti podnebnim spremembam, od znanstvenikov, ki jim posredujejo podatke o globalnem segrevanju ter od medijev, ki nas o vsem tem obveščajo. Problem je ustvarilo človeštvo, zato moramo prispevati svoj delež, da ga rešimo. Raziskovalci podnebja ugotavljajo, da se je vprašanje o podnebnih spremembah na svetovnih srečanjih v zadnjih letih potisnilo v ozadje, v ospredje so stopile teme, kot sta pandemija covid-19 ter geopolitični konflikti, vojna v Ukrajini in energetska kriza. Umolknili so tudi zagovorniki varovanja okolja, le radikalne okoljevarstvene skupine, t. i. ekoteroristi, se poslužujejo kaznivih in terorističnih dejanj (napadi na raziskovalna središča, predelovalnice mesa, v zadnjem času na umetniške stvaritve) in jih javnosti posredujejo preko medijev in interneta, opravičujejo pa jih z izgovorom, da vse to počnejo zaradi reševanja nemočne narave (prim. Berkowicz, 2011)

2 Teoretski okvir

Javni diskurz o podnebnih spremembah v slovenskih, nemških in madžarskih medijih želimo osvetliti z vidika konceptualizacije podnebnih sprememb in jezikovnega konstruiranja védenja o podnebnih spremembah. Za opis obeh procesov smo uporabili metodo kritične diskurzivne analize ter kognitivno teorijo metafore (prim. Lakoff in Johnson 1980). Glavna raziskovalna metoda metafor v podnebnem diskurzu je analiza konceptualnih metafor na podlagi tridimenzionalnega modela metafore (prim. Steen 2008, 213-241). Metoda je v skladu s kognitivnim konceptom raziskave, v katerem metafora ni razumljena zgolj kot jezikovni pojav, temveč kot miselna strategija preslikave določenih entitet iz izhodične domene v ciljno domeno; pri analizi diskurzivnih metafor pa je treba ločiti še tretjo dimenzijo metafor, tj. njeno vlogo v komunikaciji. Uporabo in funkcije

metafore v komunikaciji je mogoče razložiti z analizo diskurzivnega okolja, v katerem se odvija metaforično mišljenje, jezik in komunikacija. Tak pogled je povsem v skladu s teoretskimi postavkami kritične analize diskurza, katere cilj je razkrivanje vloge jezika v spodbujanju določenih ideologij (prim. Fairclough 1995; Wodak in Meyer 2001). Kritična diskurzivna analiza razume diskurz kot tok govora in besedil, v katerih je mogoče prepoznati vednost v smislu institucionaliziranih družbenih načinov govora. Fairclough (2003, 3-4) je diskurz opredelil kot element družbenega življenja, ki je tesno povezan z drugimi elementi: na splošni ravni je lahko mišljen kot abstraktni samostalnik, ki se nanaša na jezik kot del družbenega življenja, na specifični ravni (v našem primeru na ravni podnebnega diskurza), pa se nanaša na posamezne načine reprezentacije delov sveta. Izraz »besedilo« uporabljaj v zelo širokem smislu kot katerikoli dejanski primer jezikovne rabe, kar vključuje tako časopisne članke kot tudi spletne strani. Za analizo besedila Fairclough (2003, 129-130) predlaga štiri področja, za nas je zanimivo področje besedišča, kamor uvršča metafore. Značilnosti besedišča so najočitnejše razločevalne značilnosti nekega diskurza, kajti »diskurzi ubesedijo oziroma leksikalizirajo (upomenijo) svet na posebne načine«. Pojem diskurza ima v našem prispevku poseben pomen: na eni strani zato, ker so metafore vpete v določen diskurz in ga oblikujejo, torej diskurz predstavlja kontekst in prostor za njihovo učinkovanje, na drugi strani zato, ker lastnosti diskurza obravnavamo z vidika govornih pozicij akterjev. V prispevku smo se osredotočili na akterje s področja politike, znanosti in medijev.

3 Diskurz o podnebnih spremembah

Premisleki o tem, kako se spoprijeti s podnebnimi spremembami, so očitno odvisni od razumevanja in diskurzivne problematizacije podnebnih sprememb. Zavedanje o nevarnostih podnebnih sprememb se je v bistvu prvič pojavilo v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Čeprav je bila tema od takrat deležna vse večje pozornosti in je znanost vse jasneje govorila o obstoju podnebnih sprememb, jo je spremljal problem negotovosti in verodostojnosti, ki je bil dolgo časa v ospredju. Po eni strani so desetletja obstajali dvomi o tem, ali podnebne spremembe dejansko predstavljajo problem, po drugi strani pa se je postavljal pod vprašaj vzročna povezanost podnebnih sprememb s človekovo dejavnostjo. Že leta 1990 je prvo poročilo Medvladnega odbora za podnebne spremembe (Intergovernmental Panel on Climate Change) jasno izpostavilo, da ni nobenega dvoma o obstoju podnebnih sprememb. Toda šele od podnebne konference leta 1995 se v razpravi o podnebnih

spremembah izpostavljajo antropogeni vzroki uničevanja planeta. Medvladni odbor za podnebne spremembe je v svojem poročilu leta 2014 (IPCC 2014) potrdil, da so podnebne spremembe posledica človekove dejavnosti. Od takrat v podnebnem diskurzu ne gre več samo za verjetnost katastrofe v prihodnosti, ampak za prve znake katastrofe v sedanjosti. Politična, znanstvena in medijska pozornost, namenjena podnebnim spremembam, je vse skozi tesno povezana z mednarodnimi konferencami o podnebnih spremembah (od 1992 do 2022). V obdobjih med posameznimi podnebnimi konferencami zanimanje za podnebne spremembe upada, narašča pa ob posameznih konferencah, ko se v politiki in medijih poveča tudi raba katastrofičnih metafor v podnebnem diskurzu. Z zaznavanjem resne podnebne grožnje je prišlo v ospredje tudi vprašanje obvladljivosti in nadzora globalnega segrevanja. V političnih diskusijah je pojem podnebnih sprememb zamenjal pojem trajnostnega razvoja. Kratka predstavitev pomembnejših faz v nastajanju podnebnega diskurza predstavlja okvir, v katerem so se oblikovala in utrjevala stališča različnih akterjev, v naši analizi v politiki, znanosti in medijih.

3.1 Diskurzivni akter: politika

Politiki so se na vprašanje podnebnih sprememb dolgo časa odzivali obrambno in skeptično (Weingart idr. 2008). Do leta 1992 so podnebne spremembe redko predmet parlamentarnih razprav. Do sprememb v političnem diskurzu je prišlo, ko so se v medijih podnebne spremembe začele opisovati in diskutirati kot katastrofe. Okoljska vprašanja so se iz zelenih strank razširila na vse politične stranke. Znanstvena dognanja so bila v tem katastrofičnem uokvirjanju uporabljena pogosto nenatančno in le sporadično, redka so bila tudi sklicevanja na znanstvena dognanja. Po letu 1995 se vse več pozornosti namenja tudi političnemu urejanju varstva podnebja, zlasti po posameznih mednarodnih konferencah o podnebnih spremembah, tako na primer zmanjšanju izpustov CO₂ ter energetske in ekonomske politiki, povezani s podnebnimi spremembami. S tem se je pojavila tudi zahteva po trajnostnem razvoju. Kljub temu so se pojavljali tudi diskurzi, ki so problem dojemali kot problem narave in dvomili o možnosti človeškega posredovanja. Po podnebni konferenci 1995 je prevladalo spoznanje o antropogenih vzrokih podnebnih sprememb, s čimer so se odprle nove možnosti za politično ukrepanje. Odslej ni šlo več samo za verjetnost katastrofe v prihodnosti, ampak za prve znake katastrofe v sedanjosti. Toda o ukrepih se je razpravljalo pogosto le kot o posameznih rešitvah, namesto da bi se oblikovali globalni scenariji reševanja posledic podnebnih sprememb, kot je na primer nujnost preobrazbe na različnih področjih človeškega

delovanja in ravnanja. Fokus je bil in je še na energetske politiki; energetski lobi zagovarja rabo fosilnih goriv, problem obnovljivih virov energije pa postaja politična tema šele po COP26. Mednarodna konferenca o podnebnih spremembah v Egiptu (COP27) se zavzema za dvig splošne ambicije za zmanjševanje emisij toplogrednih plinov in s tem omejevanje segrevanja ozračja na 1,5 stopinje Celzija, naslavlja pa tudi ukrepe za dolgoročno globalno odpornost na podnebne spremembe in zaveze za dvig podnebnega financiranja, predvsem za najbolj ranljive države.¹

3.1.1 Politični akterji o podnebnih spremembah

Svetovni voditelji so na podnebnih konferencah ostro kritizirali stanje v svetu, povzročeno s podnebnimi spremembami, in se poslužili retorike o koncu sveta, da bi poskušali vnesti kanček nujnosti v mednarodna pogajanja o podnebnju. V prvih dneh podnebnih konferenc COP26 in COP27 so bile metafore dramatične in raznovrstne.

(S1) Generalni sekretar ZN Antonio Guterres je rekel na COP26, da človeštvo samemu sebi koplje grob: *»Čas je, da rečemo 'dovolj'. Dovolj ubijanja samih sebe z ogljikom. Dovolj obravnavanja narave kot našega stranišča. Dovolj sežiganja, vrtanja in rudarjenja vse globlje. Sami si kopljemo grobove.»* (Topnews.si, 2. 11. 2021)²

(S2) Bivši predsednik vlade Janez Janša je v svojem govoru poudaril: *»Menim, da je skrajni čas, da izoblikujemo stvarno **pot do cilja** 1,5 stopinje.«* (Zadnje novice, 2. 11. 2021)³

Predsednica Evropske komisije Ursula von der Leyen je ponovila že napovedane napore, da Evropa postane »prvi neto-nič kontinent« :

(N1) *»**Netto-Null-Emissionen** bis 2050 sind gut, aber reichen nicht. Wir brauchen echte Maßnahmen jetzt in diesem Jahrzehnt. Für Europa bedeutet dies, dass Minus 55 Prozent umgesetzt und geliefert werden müssen.»* (Euronews, 29. 10. 2021)⁴.

¹ Republika Slovenija GOV.SI, (8. 11. 2022) - <https://tinyurl.com/yckj2nne>

² S1: <https://tinyurl.com/56tpy2xw>

³ S2: <https://tinyurl.com/ra76z2x3>

⁴ N1: <https://tinyurl.com/3m9ky7u4>

(N2) »Das Herz der Umsetzung ist, dass jeder, überall auf der Welt, jeden Tag alles in seiner Macht stehende tut, um die **Klimakrise zu bewältigen**.« (Tagesspiegel, 6. 11. 2022).⁵

Predsednik Charles Michel je v imenu EU poudaril, da mora **človeštvo ukrepati takoj, da bi omejili globalno segrevanje**:

(S3) »Človeštvo **bojuje vojno** z naravo: končati jo moramo. Planet Zemlja je naš edini dom. Globalno segrevanje moramo omejiti na 1,5 °C. Ukrepati moramo zdaj in skupaj.« (Consilium, 1. 11. 2021)⁶.

Bivši predsednik Madžarske, János Áder, je izjavil:

(M1) »a helyzet kritikus mivoltára, a 24. órára, az emberiség döntő jelentőségű pillanatára figyelmeztető drámai hangütésű mondatok elhangzottak már Durbanben, Cancúnban, Koppenhágában – vagyis korábbi éghajlatváltozási ENSZ-konferenciák helyszínein – is, márpedig “nehéz a választókkal elhitetni, hogy már 26 éve ámindig, **folyamatosan a 24. órában vagyunk**.” (Vasárnap, 2. 11. 2021)⁷

(M2) »Szolidaritás vagy kollektív **öngyilkosság**” – válaszolt fel a lehetőségeket beszédében António Guterres ENSZ-főtitkár. Ismételten arra szólított fel, hogy a fejlett és a fejlődő országok kössenek kollektív szolidaritási megállapodást annak érdekében, hogy véget tudjanak vetni a szénerőművek építésének és a fosszilisenergia-függőségnek, illetve hogy mindenki hozzájáruljon megfizethető és fenntartható energiaforrásokhoz.« (MTI/1, 7. 11. 2022)⁸

Britanski predsednik COP26, Alok Sharma, je na COP27 dejal:

(S4) »neukrepanje je kratkovidno in lahko samo odloži **podnebno katastrofo**« (Dnevnik, 6. 11. 2022)⁹.

(M3) »A **klimaváltozás elleni harc ellenségének nevezte a kormányt az LMP országgyűlési képviselője**.« (MTI/LMP sajtó, 19. 2. 2022)¹⁰

⁵ N2: <https://tinyurl.com/49hpex4m>

⁶ S3: <https://tinyurl.com/3f492jsd>

⁷ M1: <https://tinyurl.com/vn8ptmu7>

⁸ M2: <https://tinyurl.com/ap97nhk4>

⁹ S4: <https://tinyurl.com/4s3vybe2>

¹⁰ M3: <https://tinyurl.com/2d59x8ue>

Žal je med politiki tudi precej podnebnih skeptikov. Med njimi izstopajo na primer nemška Alternativa za Nemčijo (AfD), slovenski politik Branko Grims in madžarski zanikovalci podnebnih sprememb:

(N3) »Das Klima wandelt sich, solange die Erde existiert. Soll heißen: Der aktuelle **Klimawandel sei etwas Natürliches**, nichts Außergewöhnliches – eine Behauptung, der die Klimaforschung widerspricht.« (SWR2.de, 16. 2. 2020)¹¹

(S5) »Prvo in osnovno, kdor ima kaj pojma o znanosti, ve, da se na dolgi rok Zemlja oblaja, kdor ima kaj pojma o znanosti, tudi ve, da od človeka povzročeno **globalno segrevanje** sploh ne obstaja,» je razlagal leta 2019 v državnem zboru. Seveda se na Zemlji podnebje spreminja. Malo prej je bil sonček, zdajle bo nevihta, ampak to so naravne stvari. To s človekom zveze nima.« (N1, 6. 11. 2021)¹²

(M4) »Persze, most megy a **rémisztgetés a globális felmelegedéssel**, de nézzük csak meg a pár évtizeddel ezelőtti híreket: ugyanezek a tudósok még új jégkorszakot jósoltak! Hát ennyire lehet hinni nekik, csak bombaszétkes címekre, meg riogatóásra hajtanak, hogy besöpörjék a hatalmas kutatási támogatásokat.« (Index.hu, 18. 9. 2019)¹³

3.2 Diskurzivni akter: znanost

Spodbudo za družbeno in politično udejstvovanje na področju podnebnih sprememb je očitno dala znanost, ki se je že zgodaj lotila te teme in jo prek publikacij in različnih organizacij posredovala medijem in političnim akterjem. V znanstvenem diskurzu je mogoče ugotoviti več faz (prim. Weingart idr. 2008). V začetni fazi je bil poudarek predvsem na tem, da se odgovornost za podnebne in druge okoljske spremembe prenese na človeka. Bistven za to fazo je bil premik od problema dokazovanja, ali podnebne spremembe sploh obstajajo, na vprašanje, v kolikšni meri so vzroki zanje antropogeni. V drugi fazi se je ta tendenca nadaljevala, saj je bil človek vse bolj obravnavan kot edini vzrok za podnebne spremembe. Na podlagi spoznanja, da je potrebno ukrepati, so se dognanja in rezultati raziskav začeli širiti tudi v industriji, kjer so se pojavila vprašanja o prihodnjih virih energije (Creutzig & Goldschmidt 2008). Znanstvene ugotovitve so se odrazile tudi v politiki: problem

¹¹ N3: <https://tinyurl.com/2sefwj7c>

¹² S5: <https://tinyurl.com/4tkrnx3>

¹³ M4: <https://tinyurl.com/2p8kb69h>

podnebnih sprememb je dobil vse večji pomen na mednarodnem prizorišču podnebnih raziskav. Z namenom ozaveščanja javnosti o posledicah podnebnih sprememb je znanstvena skupnost čedalje pogosteje posegala po dramatičnem konceptu »podnebne katastrofe«. V tretji fazi razprav o podnebnih spremembah se je začelo vzpostavljati in institucionalizirati neodvisno znanstveno politično svetovanje, kar je spodbudilo politično učinkovitost znanosti. Naloga svetovalnih teles je (npr. Znanstveni svetovalni odbor za podnebne spremembe), da na podlagi znanstvenih dognanj dajejo priporočila politiki, npr. cilj o omejitvi globalnega segrevanja na 1,5 stopinje Celzija. Velik del političnih ukrepov, ki jih je priporočila znanost, se je nanašal na zmanjševanje emisij toplogrednih plinov. Do premika v znanstveni obravnavi podnebnih sprememb z naravoslovnega na družboslovni problem je prišlo veliko počasneje. Bistvena sprememba, ki se je zgodila v tem diskurzu, je bila preobrazba iz okolja, ki ga ogroža človek, v okolje, ki ga je mogoče regulirati. Pri tem so postala vse pomembnejša vprašanja kot so hrana, zaščita oceanov in infrastrukturna vprašanja.

3.2.1 Znanstveniki o podnebnih spremembah

Čprav podnebni skeptiki v medijih še vedno dobivajo precej pozornosti, dileme v znanosti ni. Za klimatologe je gotovost o človeški odgovornosti za pospešeno segrevanje ozračja 99,9-odstotna. Za razliko od prej omenjenih funkcionarjev in vlad, ki so prikazani kot »krivci«, ali kot »rešitelji«, se znanstveniki prikazujejo kot rešitelji ali zagovorniki okolja, ki opozarjajo na resnost podnebne problematike in predlagajo politikom smernice za delovanje, kar ponazarjajo sledeči primeri :

(S6) »*Diagnoza ne more biti jasnejša: **podnebne spremembe** se dogajajo hitreje in izraziteje. Če jih hočemo obrzdati, moramo njihove vzroke začeti odpravljati takoj in se istočasno začeti prilagajati na tiste posledice, ki se jim ne moremo več nikakor izogniti.*« (Bogataj, 2010)¹⁴

(S7) »**Topla greda** je dejstvo, ne več zgolj teorija. Nove meritve potrjujejo toplogredni učinek CO₂ in ga kažejo v še slabši luči.« (Delo, 13. 3. 2015)¹⁵

(N4) »*Seit der Industrialisierung verursachen wir Menschen eine ständige Zunahme der atmosphärischen **Konzentrationen von Treibhausgasen**. Durch diesen anthropogenen (durch die Menschen verursachten) **Treibhauseffekt verringert sich** die in den Weltraum*

¹⁴ S6: <https://tinyurl.com/3nh4gkh8t>

¹⁵ S7: <https://tinyurl.com/4mbb4wmk>

abgegebene Wärmestrahlung und das System Erdoberfläche / Atmosphäre erwärmt sich.« (UBA, 11. 8. 2021)¹⁶

(M5) »Ha az **üvegházhatásra** és az ezzel járó, az emberi tevékenység által fokozódó globális felmelegedésre gondolunk, az üvegházhatás az éghajlatváltozás egyik központi gondolata, és annak egyik legfontosabb előfeltétele.« (Agrárodal, 27. 4. 2022)¹⁷

V tem segmentu je zelo pomembna vloga znanstvenikov, ki so diskurzivno konstruirani kot posebni kolektivni akter znotraj amorfne mase »judi«, katerih vloga je prosvetljevanje ostalega dela človeštva.

(S8) »Povprečni **ogljčni odtis** prebivalca Slovenije je po podatkih iz leta 2018 enak 8.4 tonam CO₂, kar je 0,2 tone nad evropskim povprečjem. Da Slovenci živimo potratno glede na globalne razmere, zaradi svojih navad, razpršenosti naselij, individualnimi vožnjami z avtomobili in drugimi dejavniki.« (Žurnal24.si, 2021)¹⁸

(N5) »Jeder Deutsche verursacht pro Jahr den Ausstoß von 11 Tonnen CO₂-Äquivalenten. Dabei gibt es viele Möglichkeiten, den persönlichen **CO₂-Fußabdruck** zu verringern.« (Quarks, 28. 2. 2020)¹⁹

(M6) »A **karbonlábnyom** alapvetően az Ön által végzett cselekvések során, egy adott évben kibocsátott szén-dioxid (CO₂) és más üvegházhatású gázok összege.« (Tena.hu, 2021)²⁰

(S9) »Milijonu živalskih in rastlinskih vrst, gre za osmino vseh, zaradi posledic vpliva človeka na okolje trenutno **grozi izumrtje**, številne pa bi lahko izginile že v nekaj desetletjih. Brez sistemskih sprememb, ki bi ustavile umiranje narave, bo sčasoma izumrlo tudi človeštvo.« (Delo, 7. 5. 2019)²¹

¹⁶ N4: <https://tinyurl.com/yc5y kz24>

¹⁷ M5: <https://tinyurl.com/wvpdz6t2>

¹⁸ S8: <https://tinyurl.com/tddz4s83>

¹⁹ N5: <https://tinyurl.com/yc3v sfhw>

²⁰ M6: <https://tinyurl.com/46svbye4>

²¹ S9: <https://tinyurl.com/2bn59j93>

(N6) »Der globale **Arten-Gau**« spielt sich nicht nur in fernen Regenwäldern oder Meeresregionen ab, sondern auch vor der eigenen Haustür.« (WWF, 04.10.2022)²²

(M7) »A fajok kihalásának drasztikusan megnövekedett aránya és számos állat- és növénypopuláció csökkenő állománya jól dokumentált, mégis egyesek tagadják, hogy ezek a jelenségek tömeges **kihalásnak számítanak**.« (Greendex.hu, 17. 1. 2017)²³

3.3 Diskurzívni akter: mediji

Medijski diskurz je tesno povezan s političnim diskurzom in s posredovanjem spoznanj iz znanosti in politike javnosti. Pri tem imajo mediji funkcijo informiranja in tudi funkcijo tematiziranja (Weber 2008). Izbirajo iz različnih virov (funkcija selekcije) in prevzemajo vlogo alarmiranja javnosti, ko opozarjajo na ekološke probleme (Eder 1997). Mediji predstavljajo resonančni prostor za druge akterje in vplivajo na diskurze drugih akterjev. Hitro naraščanje pozornosti, ki so je podnebne spremembe deležne od devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje, se kaže tudi v medijih: število medijskih člankov na to temo stalno narašča, kar kaže, da mediji pokrivajo pomembne dogodke iz politike (npr. mednarodne konference o podnebnih spremembah) in znanstvene skupnosti (poročila IPCC). Raziskave medijskega poročanja (prim. Weingart idr.. 2008; Erjavec 2011; Kiss/Szabó 2014; Busch/Mikos 2022) so pokazale, da so se mediji od znanstvenih hipotez, ki so jih od leta 1986 prevzemali iz znanosti, premaknili v poročanje o neizbežnosti katastrofe. Premik medijskega diskurza v poročanje o podnebni katastrofi potrjujejo naslovi časopisnih člankov, npr. »Slovenija na robu prepada«, »Am Rande des Abgrundes«, »A szakadék szélén« :

(S10) "Tu sem, da sprožim alarm, svet se mora zbuditi, ker je na robu prepada in se pomika v napačno smer." (MMC RTV SLO 21. 9. 2021)²⁴

(N7) Die Welt nähert sich **dem Abgrund**, doch statt zu handeln, stecken wir den Kopf in den trockenen Sand. (Der Spiegel, 5. 8. 2018)²⁵

²² N6: <https://tinyurl.com/42krpzu5>

²³ M7: <https://tinyurl.com/yafw82ra>

²⁴ S10: <https://tinyurl.com/mumcjecck>

²⁵ N7: <https://tinyurl.com/5b39y6ma>

(M8) *A világ az éghajlati “szakadék” szélén áll, mivel a hőmérséklet emelkedés folytatódik.* (ClimeNews-Hírportál, 4. 19. 2021)²⁶

Weingart in sodelavci (2008) ugotavljajo tri vzorce v medijskem diskurzu: po prvem vzorcu mediji ustvarjajo podobo katastrofe, ki je čutno in figurativno domišljena.

(S11) *“Združeni narodi nas že 50 let rutinsko opozarjajo, da smo tik pred **okoljsko katastrofo**.”* (Nova 24TV, 2021)²⁷

(N8) *“**Der Klimawandel ist eine globale Katastrophe, in die wir immer tiefer hineingeraten und die wir uns doch nur schwer vorstellen können**”.* (Feinschwarz.de, 2020)²⁸

(M9) *“**Küszöbön a klímakatasztrófa, de még mindig meg lehet állítan?**”.* (Qubit, 19. 9. 2022)²⁹

Po drugem vzorcu se poročila pogosto povezujejo z zaznavnimi posledicami podnebnih sprememb in izpostavljajo otipljive razsežnost katastrofe v prihodnosti (npr. »Kaj bomo zapustili našim otrokom in vnukom?«; »Unsere Kinder wurden uns verfluchen«; »Ha nem változtatunk, borzalmas világot hagyunk a gyermekeinkre«). V tretjem vzorcu dajejo mnogi članki že navodila za ukrepanja in ravnanja, npr. »Za vsakdanja opravila uporabljajte kolo, javni mestni avtobus ali hojo«; »Die Deutschen sollen den Straßenbau einstellen, auf Fernreisen verzichten, ihre Landwirtschaft komplett auf biologischdynamischen Anbau umstellen«; »És mit tehet a klímaváltozás ellen egy hétköznapi ember? Egyrészt mérsékelhetjük, lassíthatjuk, másrészt alkalmazkodhatunk hozzá. Mindkettőre szükség lesz!«

3.4 Sklepne ugotovitve

V analiziranih virih srečujemo reference na ljudi v najsplošnejšem smislu besede (ljudje ali človek), ki so konstruirani kot tisti, ki so odgovorni za nastale podnebne spremembe ali tudi kot tisti, ki lahko privedejo do pozitivnih premikov (torej, hkrati kot »krivci« in tudi kot »rešitelji«). Kot individualni družbeni akterji se v opazovanih tekstih najpogosteje izpostavljajo politične figure – predsedniki, premierji, ministri ali drugi predstavniki vlade, ki so pogosto v vlogi »krivcev«, ampak tudi »rešiteljev«, ki lahko prispevajo k pozitivni spremembi. Znanstveniki in aktivisti se pojavljajo v

²⁶ M8: <https://tinyurl.com/mr43bc26>

²⁷ S11: <https://tinyurl.com/8zvumhck>

²⁸ N8: <https://tinyurl.com/y25rjtfj>

²⁹ M9: <https://tinyurl.com/mr2whr9h>

vlogi »rešitelja« (znanstveniki tudi kot prosvetitelji). Kot »žrtev« podnebnih sprememb se najpogosteje prikazuje sam ekosistem (rastline in živali, voda, narava na splošni) ter posredno človeštvo.

V analiziranih člankih je opazna tendenca, da se v pozitivno naravnanih poročilih uporablja diskurzivna strategija poimenovanja akterjev, se pravi, da se akterji jasno specificirajo tako, da se navaja točno ime institucije, ki je sprejela določene ukrepe za varstvo okolja, v primeru posameznikov pa njihovo ime in priimek ter funkcija, ki jo opravljajo. V primeru negativno naravnanih poročil se na mestu subjekta (»krivca«) pojavljajo neosebni in splošni izrazi (npr. nacionalne vlade, evropske vlade, naše vlade), kar retorično ustvarja vtis kolektivne krivde. Pri tem se repertoar izrazov v klimatskem diskurzu pogosto razširi z izrazi, ki intenzivirajo ilokucijsko moč izjav, da bi poudarili nujnost reševanja situacije in tako afektivno delovali na sprejemnika.

V besedilih je opaziti omahovanje in nesistematičnost pri rabi osnovnih pojmov, povezanih s to temo (npr. ob pojmu podnebne spremembe se v slovenščini in madžarščini pojavlja tudi kolokacija klimatska sprememba, klímaváltozás, kar je očiten vpliv nemščine - Klimawandel).

4 Metafore in metaforični izrazi v diskurzu o podnebnih spremembah

4.1 Metafora v mišljenju, jeziku in komunikaciji

Sodobni pogled na metaforo ugotavlja, da metafore niso samo jezikovni izrazi, ampak da v njih tudi razmišljamo in izražamo svoja stališča ter vplivamo na oblikovanje mnenja drugih. Po klasični teoriji konceptualne metafore (Lakoff in Johnson 1980) so metafore bistveni element človekovega spoznavanja in sredstvo, ki nam omogoča, da razumemo in doživljamo eno izkušensko področje s pomočjo (v okviru) drugega. Torej je po kognitivni teoriji konceptualni sistem po svoji naravi metaforičen, v jeziku pa se konceptualne metafore realizirajo v obliki metaforičnih izrazov. Za vpogled v metaforično konceptualizacijo stvarnosti je zaradi kulturne razsežnosti metafore smiselno upoštevati več različnih teoretičnih pristopov. Tradicionalni kognitivni vidik preučevanja konceptualnih struktur smiselno dopolnjuje tridimenzionalni model analize metaforičnih izrazov: identifikacija metaforičnih izrazov in označevanje pomenske sheme, kategorizacija po ciljni domeni in identifikacija konceptualne sheme metaforičnih izrazov ter interpretacija metaforičnih izrazov v kontekstu in prepoznavanje njihove funkcije v besedilu (prim. Steen idr. 2010) To je v skladu tudi s kritično analizo diskurza (prim.

Fairclough 1995), ki je preučevanju metafor v jeziku s prepoznavanjem njihovih konceptualnih struktur dodalo prepoznavanje ponavljajočih se metaforičnih vzorcev v konkretnem diskurzu. Ti oblikujejo prevladujoče vzorce družbenega sistema vednosti in vrednot, skratka ideologijo, ki se odraža, izraža in legitimizira skozi jezik (prim. Antloga 2020). Zaradi globoke zasidranosti v našem izkustvu in kulturi lahko opravljajo metafore v podnebnem diskurzu več funkcij. Za analizo besedil smo uporabili kombinirano metodo kvantitativnega in kvalitativnega postopka. Izhajajoč iz rezultatov kvantitativne analize smo se pri kvalitativni analizi osredotočili na metafore in na njihove konkretne jezikovne realizacije.

4.2 Funkcija metafore v diskurzu o podnebnih spremembah

Metafore opravljajo v diskurzu različne funkcije. Predstavitvena funkcija metafore se kaže v konstruiranju stvarnosti, ko poenostavljeno predstavlja (kompleksnejšo) vsebino, npr. spopadanje s podnebnimi spremembami se konceptualizira kot bojevanje. S terminološkega vidika je pomembna poimenovalna funkcija metafore, ki je povezana s potrebo po poimenovanju novih pojmov, stvari. »Metaforični termini nastanejo v procesu terminologizacije oziroma poimenovanja posebnega, manj znanega z izrazom, ki je vsaj v svojem osnovnem pomenu del splošne zavesti« (npr. topla greda), ko metaforični termin preide v splošno jezikovno rabo, »govorimo o determinologizaciji, ki je obrnjen postopek: denotat je tisti, ki izstopa iz pojmovnega sveta posamezne znanosti in postaja vsesplošen«. (Vidovič Muha 2000, 116).

Zaradi pogoste rabe metaforično poimenovanje postane ustaljeno jezikovno sredstvo, v tem primeru lahko govorimo o leksikaliziranih terminoloških metaforah, npr. ogljični odtis, učinek tople grede. V podnebnem diskurzu se poleg terminoloških metafor v poimenovalni vlogi uporabljajo tudi neterminološke, konvencionalizirane ali inovativne, kreativne metafore v besedilni stilni vlogi. Pri tem opravljajo metafore v podnebnem diskurzu tudi vrednotenjsko funkcijo, če so elementi, ki se z izhodiščne preslikajo na ciljno domeno v splošnem razumevanju v neki kulturi dojeti kot dobri/slabi. V političnem diskurzu je pomembna zlasti prepričevalna funkcija metafore, ko akterji poudarjajo točno določene elemente v preslikavi za doseg želenega namena. Sem spada funkcija izpostavljanja in izključevanja, ko nekateri akterji v diskurzu izpostavljajo le določene aspekte stvarnosti, druge pa zakrijejo, npr. pri metafori POTI v diskurzu o ukrepanju proti podnebnim spremembam se izpostavlja napredek, ki ga je mogoče izmeriti in

operacionalizirati, hkrati pa se prikriva krožna, dinamična narava sprememb, za katere so značilne tudi regresije. Metafora, ki je v diskurzu uporabljena zato, da s preslikavo dosega dramatični učinek in senzacionalnost, ter pri tem vzbuja določena čustva, opravlja emotivno funkcijo. V podnebnem diskurzu se pojavlja tudi manipulativna funkcija, kadar uporaba določenega koncepta prikriva ideološko funkcijo ali uveljavljanje moči (npr. če se v diskurzu o podnebnih spremembah govori o tem, da se borimo proti njihovim posledicam, se vzpostavi shema podnebnih sprememb kot boj in narava kot napadalec, mi pa smo tisti, ki smo napadani in žrtve).

4.3 Konceptualne metafore v podnebnem diskurzu

Cilj raziskave je ugotoviti konceptualne metafore v podnebnem diskurzu. Pod konceptom razumemo poljubno mentalno enoto x , ki vključuje vse informacije, logične in subjektivne izkušnje o neki stvari. Vsebina koncepta ima določeno notranjo strukturo. Jedro koncepta predstavlja znanstveni pojem, to je logični del koncepta. Sublogični del koncepta se reprezentira skozi stereotipično podobo sveta. Po Bartminkem (2012, 219) prihaja v komunikaciji med akterji pogosto do nesporazumov zaradi različnega dojetanja političnih in socialnih konceptov.

4.3.1 Koncept PODNEBNE SPREMEMBE in podkoncept GLOBALNO SEGREVANJE

Čeprav se od sedemdesetih let prejšnjega stoletja izraza podnebne spremembe in globalno segrevanje uporabljata v enaki meri, je postala besedna zveza podnebne spremembe/Klimawandel/ klímaváltozás na prehodu tisočletja prava uspešnica v primerjavi z globalnim segrevanjem. V podnebne spremembe spada sicer tudi segrevanje, a dejansko pomeni več kot samo to, zato ni naključje, da je tudi za zanikovalce podnebnih sprememb bolj privlačna. Morda zato, ker je ta besedna zveza manj specifična, manj zastrašujoča kot segrevanje (Burkeman 2003). Nobeden od teh izrazov pa ni zares primeren za sporočanje o eksistencialnem značaju grožnje, saj nobeden od njiju nima posebnega negativnega čustvenega naboja. Izraz »sprememba« velikokrat prinaša izrecno pozitivno sporočilo, podnebne spremembe pa lahko pomenijo različno preobrazbo (celo ohladitev), kar omogoča, da jih nekateri politični akterji, četudi sprejemajo dejstvo spremembe, razglašajo za naravni pojav, proti kateremu ni treba, se ne sme ali tako in tako ni mogoče ničesar storiti. Izraz globalno segrevanje je manj strašljiv termin, pojem »warm/meleg«, ki je v slovenskem terminu implicitno prisoten v pomenu »segrevanje«, je čustveno

pozitiven izraz (prim. Osgood 1962) in v vsakdanjem življenju le redko sugerira kakršnokoli nevarnost. Zaskrbljujoče pa je, da se o globalnem segrevanju razpravlja v razponu od 1,5-4 stopinje Celzija, kar se morda laični javnosti zdi absurdno, saj je v vremenskih napovedih običajno govor o mnogo večjih temperaturnih spremembah in tudi doma nastavljammo termostat mnogo višje. Četudi bi izraza spremembe in segrevanje lahko razumeli dobesedno, pa se zaradi negotove smeri prvega in na videz zanemarljive mere slednjega lahko zdita figurativna; njun osnovni pomen v bistvu ni grozeč, ampak je celo prijeten, npr. v primerjavi z »uničenjem« oz. s »pregretostjo«. Kaj dejansko pomeni izraz podnebne spremembe brez olepševanja? Na to vprašanje lahko točno odgovorijo samo klimatologi. Toda namesto jasnega diskurza o podnebjju našega planeta se odvija neka komunikacijska vojna, v kateri se izgubijo informacije ključnega pomena. Na eni strani gre za boj velikih podjetij in držav, ki se opirajo na nafto in druga fosilna goriva, proti resnici in znanosti (širjenje lažnih novic), ki ni zmedel samo javnega diskurza, ampak je spraval v negotovost tudi politične odločevalce. Na drugi strani so tudi klimatologe spravili v izredno občutljivo situacijo, ko so pogosto na vse reagirali z določeno distanco in je njihovo znanstveno delo dobilo pretirano optimistično predikcijo (prim. Brysse idr. 2013). Tako pretežni del javnosti nima pojma o tem, kako akutna je ta grožnja dejansko.

Koncept **PODNEBNE SPREMEMBE** se strukturira na podlagi različnih izhodiščnih področij, npr. **NEŽIVA NARAVA**, **NADNARAVNI SVET**, **RASTLINE**, **ŽIVALI**, **OSEBE** (prim. Krzeszowski 1997). V izhodiščno področje **NARAVNI POJAVI** je mogoče uvrstiti sledeče metaforične koncepte: **TOPLA GREDA**, **ODTIS STOPALA**, **POT**, **NADNARAVNI SVET**. Izhodiščno področje **OSEBE** zajema vse značilnosti, ki so tipične za človeška dejanja in se konceptualizira kot **PODNEBNE SPREMEMBE SO BOLEZEN** in **PODNEBNE SPREMEMBE SO VOJNA**. Izhodiščno področje **BOLEZEN** lahko služi temu, da se odgovorni za podnebne spremembe potisnejo v ozadje in se dogajanje predstavi, kot da ima naravne vzroke, (gl. (S5): »od človeka povzročeno **globalno segrevanje** sploh ne obstaja«; (N3): »Klimawandel sei etwas **Natürliches**«; (M9): »*rémiszögés a globális felmelegéssel*«).

4.3.2 Metafora VOJNE

V analiziranih besedilih je mogoče najti številne primere za metaforične izraze, ki so povezani s konceptualno metaforo **VOJNA**. Podnebne spremembe se konstruirajo na podlagi vojnega scenarija kot sovražnik, kot grožnja, proti kateri poteka boj (ki je

lahko dobljen ali izgubljen), toda boj poteka tudi v podnebni politiki med različnimi družbenimi skupinami glede vzrokov in posledic podnebnih sprememb (npr. podnebnimi skeptiki). V diskurzu o podnebnih spremembah so metafore vojne pogoste (gl. (S3): »Človeštvo **bojuje vojno z naravo**«; (N2): »überall auf der Welt, jeden Tag alles in seiner Macht stehende tut, um die **Klimakrise zu bewältigen**«; (M3): »A klímaváltozás **elleni harc ellenségének** nevezte a kormányt az LMP«), toda skoraj nikoli se ne nanašajo na učinke, ki jih imajo vojne na podnebje Zemlje, ampak na napor, da se človeštvo prepriča o nujnosti hitrega ukrepanja, npr. »Dolžnost vseh nas je, da se borimo proti podnebnim spremembam« (Evropski mladinski portal, 2020); »Die Bekämpfung des Klimawandels ist eine Priorität für die EU« (Consilium, 2019); »Az **éghajlatváltozás elleni küzdelem és az éghajlatváltozás hatásainak mérséklése az EU egyik prioritása**« (Klímapolitikai Intézet 2020).

4.3.3 Metafora TOPLE GREDE

Med retorično opaznimi metaforami je terminološka metafora TOPLE GREDE ali UČINEK TOPLOGREDNIH PLINOV (Treibhauseffekt, üvegházhatás). Učinek tople grede je naravni pojav zelo ključnega pomena, brez učinka tople grede bi bila temperatura na Zemlji nekje -18 °C, kar bi onemogočalo primerne razmere za življenje. Metafora temelji na konceptu rastlinjaka ali tople grede, ki se uporablja za zadrževanje toplote, toda način, kako rastlinjaki zadržujejo toploto, je drugačen od načina tople grede v ozračju. Metafora je iz različnih vzrokov problematična: na eni strani ustvarja iluzijo, da je segrevanje mogoče kadarkoli hitro zaustaviti, tako kot je mogoče hitro razdreti okna steklenjaka, kar vzbuja lažno upanje, da je mogoče z uničevanjem podnebja še počakati, saj »je še čas, počakajmo, kaj bo« (Chen 2012). Na drugi strani pa so tople grede elegantne, lomljive konstrukcije, tako ta podoba nikakor ne zajame grozeče narave procesa; povrh pa izključno služijo temu, da ujamejo toploto in ščitijo pred mrazom. To pa lahko vzbuja zmotni vtis, da toplogredni učinek ni neka katastrofa, ampak »temperiranje« zraka. Prim. (S7): »Topla greda je dejstvo, ne več zgolj teorija«; (N4): »Durch diesen anthropogenen (durch den Menschen verursacht) Treibhauseffekt verringert sich die in den Weltraum abgegebene Wärmestrahlung«; (M5): »Ha az üvegházhatásra és az ezzel járó, az emberi tevékenység által fokozódó globális felmelegedésre gondolunk«.

4.3.4 Metafora ODTISA

Najbolj uveljavljena teorija pravi, da je »krivec« globalnega segrevanja povečana vsebnost ogljikovega dioksida v ozračju, za povečanje njegove količine pa naj bi bile

odgovorne številne človekove dejavnosti, pri katerih prihaja do izpusta toplogrednih plinov (gl. (S6) »*Diagnoza ne more biti jasnejša: podnebne spremembe se dogajajo hitreje in izraziteje*«). Podnebni skeptiki pa trdijo, da bi do dviga temperature prišlo v vsakem primeru in da človekove dejavnosti na to nimajo vpliva (gl. (S5): »*Od človeka povzročeno globalno segrevanje sploh ne obstaja*«). In tu se pojavi v znanstvenem, političnem in medijskem diskurzu metafora OGLJIČNI ODTIS, ki temelji na metaforičnem konceptu ODTIS (STOPALA). Izpust toplogrednih plinov ima namreč prav tako viden vpliv na planet, kakor puščajo vidno sled na tleh naša stopala. Ogljični odtis pomeni oceno izpustov ogljikovega dioksida, za katero je odgovoren človek. Vsak izdelek, surovina in storitev ima svoj ogljični odtis. Da bi se izognili najhujšim posledicam podnebnih sprememb, je potrebno do leta 2050 zmanjšati ogljični odtis na manj kot dve toni na osebo; prim. (S8): »*Povprečni ogljični odtis prebivalca Slovenije je po podatkih iz leta 2018 enak 8.4 tonam*«; (N5): »*Dabei gibt es viele Möglichkeiten, den persönlichen CO2-Fußabdruck zu verringern*«; (N1): »*Netto-Null-Emissionen bis 2050 sind gut, aber reichen nicht*«; (M6): »*A karbonlábnym alapvetően az Ön által végzett cselekvések során, egy adott évben kibocsátott szén-dioxidok*«.

4.3.5 Metafora POTI

Metafore v podnebnem diskurzu opisujejo ukrepe proti podnebnim spremembam kot nekaj linearnega, kot je pot, ki je usmerjena naprej proti cilju. Taka metaforika omogoča operacionalizacijo ukrepov v daljšem časovnem obdobju, ukrepe razdeli na merljive količine, povezuje prostorskost z abstraktnim konceptom časa in omogoča merljivost razvoja, saj je pot mogoče prehoditi korak za korakom. Hkrati se pri metafori poti pojavlja še nadaljnji pomen; pot namreč nakazuje tudi izkustveno vsebino in asociacije na neposredno gibanje naprej, torej v ospredje postavlja linearnost in kontinuiranost napredka. Metafore poti in cilja se izpeljujejo iz Johnsonove sheme »source-path-goal« (Johnson 1987). Ta shema vsebuje izvor kot izhodiščno točko, cilj kot končno točko in pot kot povezavo med izhodiščem in ciljem: (S2): »*izoblikujemo stvarno pot do cilja 1,5 stopinj*«.

4.3.6 Metafora KATASTROFE in POGUBE

V analiziranih diskurzih se podnebne spremembe konstruirajo na podlagi izhodišnega področja NADNARAVNI POJAV (obvladljiv ali neobvladljiv) in NADNARAVNA SILA (pozitivna ali negativna). Uničujoče posledice antropogenih podnebnih sprememb se metaforično konceptualizirajo kot KATASTROFA, prim.

(S4): »neukrepanje je kratkovidno in lahko samo odloži podnebno katastrofo«; (S11): »smo tik pred okoljsko katastrofo«; (N8): »*der Klimawandel ist eine globale Katastrophe*«; (M9): »*küszöbön a klímakatasztrófa*«; kot POGUBA, prim. (S1): »*Sami si kopljemo grobove*«; (M2): »*Szolidaritás vagy kollektív öngyilkosság*«; (S9): »*grozi izumrtje živalskih in rastlinskih vrst*«; (N6): »*der globale Arten-Gau spielt sich (...) vor der eigenen Haustür ab*«; (M7): »*A fajok kihalásának drasztikus növekedése*« in PREPAD, prim. (S10): »*svet (...) je na robu prepada*«; (N7): »*Die Welt nähert sich dem Abgrund*«. NADNARAVNA SILA pa se uokvirja z metaforami svetopisemskega izvora, kot je URA SODNEGA DNE, ki hipotetično predstavlja 24. uro, »polnoč« globalne katastrofe, prim. (M1): »*fohyamatosan a 24. órában vagyunk*«.

4.4 Sklepne ugotovitve

Pojmovanje podnebnih sprememb je v obravnavanih podnebnih diskurzih pretežno metaforično. Analizirani zgledi kažejo, da se podnebne spremembe metaforično konceptualizirajo kot vojna, boj, nadnaravni pojav, pot, odtis, naravni pojav (topla greda). Identificirane konceptualne metafore se povezujejo še s konceptom nevarnosti. Preslikane značilnosti izhodiščnih področij pomagajo razumeti koncept PODNEBNIH SPREMEMB, ga uvrstiti na določeno mesto v »scala naturae« in jih upoštevati pri človeškem ravnanju. Na konceptualni ravnini je mogoče v vseh treh jezikih ugotoviti popolno prekrivanje: podnebne spremembe se pojmujejo kot univerzalna mentalna entiteta. Podobnost v notranji strukturi preučevanih konceptov je mogoče razlagati z globalizacijskimi procesi, a tudi z neposrednim prevzemanjem in prevajanjem iz nemščine in angleščine. Analiza metaforičnih jezikovnih izrazov iz perspektive komunikativne funkcije metafor kaže, da so metafore v podnebnem diskurzu pretežno namerne, ciljno usmerjene.

5 Zaključek in pogled naprej

Velik del metafor o podnebnih spremembah na splošno ne opravlja svoje najpomembnejše naloge: jasno predstaviti eksistencialno grožnjo in spodbujati k takojšnjim dejanjem. Pri tem se postavlja vprašanje, zakaj predstavljene metafore niso dovolj učinkovite, da bi prepričale politične odločevalce in javnost o tem, da je hitro ukrepanje nujno? Omenimo le nekaj vzrokov: (1) države in podjetja, ki imajo korist od fosilnih goriv, so sprožila eno največjih dezinformacijskih propagandnih kampanj, (2) klimatologi, v interesu svojega lastnega ugleda, poskušajo sebe prikazati kot resne strokovnjake, a pri tem sistematično podcenjujejo stanje našega planeta (Brysse idr. 2013), (3) za neaktivnost v spopadanju s podnebnimi spremembami so

odgovorni tudi znanstveni »čarodejni triki« okrog modeliranja podnebnih scenarijev z obljubami rešitev, ki segajo v daljno prihodnost (Dyke idr. 2021). Klimatologi o najbolj grozečih scenarijih le redko govorijo, ker se jim zdijo preveč neverjetni ali zapleteni. Če bi v javni komunikaciji prišle v ospredje smrtonosne posledice uničevanja podnebja, četudi se v danem trenutku zdijo manj verjetne, bi se morda o njih lahko razvila prava družbena diskusija. Toda niti pretirana previdnost ne bi bila nesmiselna v grozeči senci izumrtja. Iluzija je verjeti, da se bomo s pomočjo znanosti že nekako izmaknili prekomernemu pregrevanju (Mann 2021).

Kako je mogoče govoriti o podnebnju tako, da bi tudi javnost, politični in gospodarski odločevalci razumeli resnost situacije? Znanstvena skupnost bi morala s skupno močjo najti in testirati nove komunikacijske postopke, ker je sedanji način govora neprimeren za sprožitev dejanja. Aktualna terminologija dobro služi na mednarodnih diplomatskih srečanjih in na kratkih informativnih predstavitvah, večinoma pa ne izraža dejanskega stanja in pomeče pod preprogo vprašanje odgovornosti. Na primer »izguba biotske raznovrstnosti« ni pasivna izguba, ampak izumrtje, ogljična nevtralnost ni nevtralna, ko ohranja in potrjuje trajne izpuste. V nasprotju s pasivnimi izrazi, kot so podnebne spremembe, propad podnebja in podnebne katastrofe, se zdita destrukcija podnebja ali uničevanje podnebja aktivna in natančnejša termina.

Znanstveniki bi morali v procesu metaforične terminologizacije upoštevati tudi možne vidike dobesednega razumevanja terminološke metafore. Znanstvena metafora pogosto potrebuje razlago, toda ustvariti je mogoče tudi take, ki bodo brez obširnega razlaganja sposobne posredovati intendirano sporočilo. Izdelava take vrste prebojnih metafor pa zahteva resen napor. Metafora tople grede, vse prevevajoče segrevanje, pridevniki zeleno, eko in bio ne zvedenijo zgolj v evfemistične prazne fraze, ampak lahko postanejo zavajajoče oziroma sredstvo nadomestnega ukrepa. Vsekakor so za komuniciranje apokaliptične, planetarne ekološke katastrofe oziroma za uokviranje govora o njej, neprimerne. Nasprotno, če bi namesto segrevanja govorili o nevarnosti pregrevanja ali stopitvi, namesto toplogrednega učinka o učinku plavža ali učinku kresa, namesto prihodnjih postopnih neprijetnosti o nenadni in neobrnljivi kataklizmi oziroma namesto prilagajanja o izumrtju in smrti, bi tema bila bolj oprijemljiva. Nadalje bi veliko pomagalo, če dialog o podnebnju ne bi sledil pasivnim formulacijam (katastrofa, kriza), ki na eni strani prelagajo našo odgovornost na druge, na drugi strani pa implicirajo našo nemoč pred slepimi silam narave in sveta, ampak bi se oblikoval z aktivnimi izrazi in na aktivni način (kot je na primer uničenje podnebja ali ubijanje biosfere). To je sicer lahko neprijetno, saj

soočanje z lastno odgovornostjo ni lahko, toda lahko postane prvi korak na poti v izhod: z dejanji lahko pridemo bliže pravim rešitvam in si lahko znova pridobimo tudi potrebne kompetence za njihovo izvajanje.

Literatura

Antloga, Š. (2022). Vloga metafor in metaforičnih izrazov v medijskem diskurzu: analiza konceptualizacije boja. V *Slovenščina - diskurzi, zvrsti in jeziki med identiteto in funkcijo* (str. 27–34). Univerza v Ljubljani, Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Bartminski, J. (2012). *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. Equinox.

Berkowicz, M. S. (2011): Eco-terrorism/Enviro-terrorism: Background, prospects, countermeasures. V H. Alpas, S. M. Berkowicz in I. Ermakova (ur.), *Environmental security and ecoterrorism* (str. 15-20). Springer.

Brysse idr., (2013). Climate change prediction: Erring on the side of least drama? *Global Environmental Change* 23, 1, 327-337. doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2012.10.008

Burkeman, O. (2003). Memo Exposes Bush's new green strategy. *The Guardian*, 4. 3. 2003. Pridobljeno s <https://www.theguardian.com/environment/2003/mar/04/usnews.climatechange>

Busch, L., Mikos, L. (2022). *Der politische Klimadiskurs*. Herbert von Halem Verlag.

Chen, X. (2012). The greenhouse metaphor and the greenhouse effect: A case study of flawed analogous model. V Magnani, L., Li, P. (ur.), *Philosophy and Cognitive Science* (str. 105-114). Western & Eastern Studies. Springer.

Creutzig, F., Goldschmidt, J. C. (2008). *Energie, Macht, Vernunft: Der umfassende Blick auf die Energiewende*. Shaker Media.

Dyke, J. idr. (2021). Climate Scientists: concept of net zero is a dangerous trap. The Conversation. Pridobljeno s <https://theconversation.com/climate-scientists-concept-of-neto-zero-is-a-dangerous-trap-157368>

Eder, K. (1997). Ökologische Kommunikation und ökologischer Diskurs. V K.-W. Brand, K. Eder, A. Pofertl (ur.), *Ökologische Kommunikation in Deutschland* (str. 24-37). Westdeutscher Verlag.

Erjavec, K., 2011: Diskurzivni boj v slovenskih medijih: novinarska reprezentacija gensko spremenjenih organizmov. *Družboslovne razprave*, XXVII, 68: 45–61.

EU környezet- és klímapolitikája. (14. 12. 2020). Pridobljeno s <https://klímapolitikaiintezet.hu/elemzes/eu-kornyezet-es-klímapolitika>

Europäische Kommission, 2008. Climate Change and International Security. Pridobljeno s http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/report_s/99387.pdf

Fairclough, N. (1995). *Critical discourse Analysis: the critical study of language*. Longman.

Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. Routledge.

IPCC, 2014: Climate Change 2014: Synthesis Report. Pridobljeno s <https://www.ipcc.ch/report/ar5/syr/>

Johnson, M. (1987). *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. Chicago: Chicago University Press.

Kiss, B., Szabó, G. Antal, A., (2014). Politikai nagygyűlések, mint interakciós rituálék. *Politikatudományi Szemle*, XXIII/2. 7–29.

Kolbert, E. (2014). *The Sixth Extinction: An Unnatural History*. Henry Holt and com.

Krzyszowski, T. (1997): *Angels and Devils in Hell: Elements of Axiology in Semantics*. Energeia.

Lakoff, G. (1993): *The Contemporary Theory of Metaphor. Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.

Mann, M. E., (2021). *The New Climate War: The Fight to Take Back Our Planet*. PublicAffairs.

Osgood, C. E. (1962). Studies on the generality of affective meaning systems. *American Psychologist*, 17(1), 10–28.

Pecorelli, A. (2019). Botschaft an die Menschheit. Die legendäre Rede des Chief Seattle. Riverfield Verlag.

Republika Slovenija GOV.SI (8. 11. 2022). Pridobljeno s <https://www.gov.si/novice/2022-11-08-aktualna-dogajanja-in-pricakovanja-podnebne-konference-cop27/>

Steen, G. (2008). The Paradox of Metaphor: Why We Need a Three-Dimensional Model of Metaphor. *Metaphor and Symbol* 23(4), 213-241. Pridobljeno s doi.org/10.1080/10926480802426753.

Steen, G. (2011). From three dimensions to five steps: The value of deliberate metaphor. Pridobljeno s https://www.metaphorik.de/sites/www.metaphorik.de/files/journal-pdf/21_2011_steen_0.pdf

Vidovič Muha, A. (2000). *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Weingart, P., Engels, A., Pansegrau, P. (2008). *Von der Hypothese zur Katastrophe: der anthropogene Klimawandel im Diskurs zwischen Wissenschaft, Politik und Massenmedien*. Opladen u. a.: Budrich.

Wodak, R., Meyer, M. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage Publication Ltd.

Zgledi

S1: <https://tinyurl.com/56tpy2xw>

S2: <https://tinyurl.com/ra76z2x3>

S3: <https://tinyurl.com/3f492jtd>

S4: <https://tinyurl.com/4s3vybe2>

S5: <https://tinyurl.com/4tkrrmx3>

S6: <https://tinyurl.com/3nh4gkh8t>

S7: <https://tinyurl.com/4mbb4wmk>

S8: <https://tinyurl.com/tddz4s83>

S9: <https://tinyurl.com/2bn59j93>

S10: <https://tinyurl.com/mumcjeck>

S11: <https://tinyurl.com/8zvumhck>

N1: <https://tinyurl.com/3m9ky7u4>

N2: <https://tinyurl.com/49hpex4m>

N3: <https://tinyurl.com/2sefwj7c>

N4: <https://tinyurl.com/yc5y kz24>

N5: <https://tinyurl.com/yc3vsfhw>

N6: <https://tinyurl.com/42krpzu5>

N7: <https://tinyurl.com/5b39y6ma>

N8: <https://tinyurl.com/y25rjtj>

M1: <https://tinyurl.com/vn8ptmu7>

M2: <https://tinyurl.com/ap97nhk4>

M3: <https://tinyurl.com/2d59x8ue>

M4: <https://tinyurl.com/2p8kb69h>

M5: <https://tinyurl.com/wv pdz6t2>

M6: <https://tinyurl.com/46svbye4>

M7: <https://tinyurl.com/yafw82ra>

M8: <https://tinyurl.com/mr43bc26>

M9: <https://tinyurl.com/mr2whr9h>